

ДЕМОКРАТИЧНІ VS АВТОРИТАРНІ ЦІННОСТІ В ОСВІТІ ТА ЖУРНАЛІСТИЦІ

Терепищій С. О.

*доктор філософських наук, професор,
професор кафедри соціальної філософії,
філософії освіти та освітньої політики*

*Українського державного університету імені Михайла Драгоманова
м. Київ, Україна*

Цей круглий стіл присвячено пам'яті Ольги Степанівни Коноваленко – видатної української журналістки, публіцистки та громадської діячки, яка залишила глибокий слід в історії української освіти та журналістики. Народившись на Київщині, виросла в Черкаському краї, у селищі Буки, де з дитинства відчула значення зв'язку з рідною землею. Свою кар'єру вона присвятила не лише розвитку медіапростору, але й формуванню демократичних цінностей в українській освіті, що особливо проявлялося в її ролі головного редактора газети «Освіта». Ольга Степанівна активно працювала над створенням нових форматів навчальної літератури, таких як газета-підручник, і ініціювала важливі освітні проекти, що мали на меті підтримку педагогічної спільноти України.

У своїй громадській діяльності вона займала активну позицію, будучи членом правління Національної спілки краєзнавців України та багатьох інших організацій, які сприяли розвитку освіти і науки. Її невтомна праця, спрямована на підтримку освітянської та наукової спільноти, знайшла своє вираження у численних публікаціях, серед яких книжка «*Чому ми завалили екзамен з демократії?*» (1998) [5] резонує з темою мого сьогоднішнього виступу. Вона була символом стійкості та відданості демократичним цінностям у той час, коли Україна перебувала на перетині складних історичних і соціальних трансформацій. Її спадок продовжує жити через її внесок у журналістику та освіту, залишаючи нащадкам приклад служіння суспільству та розвитку національної ідентичності.

Сьогодні я хочу говорити про те, що з постмодерної перспективи освіта та журналістика розглядаються не як об'єктивні структури, а як динамічні процеси, що постійно перебувають у стані деконструкції та реінтерпретації. Вони є просторами для множинних дискурсів, що кидають виклик традиційним ієрархіям влади та істини. Постмодернізм

ставить під сумнів великі наративи, які намагаються впорядкувати світ через універсальні правила або принципи, що претендують на істину. В освітньому та медійному ландшафті, що формується в умовах постмодерну, на перший план виходить ідея фрагментарності, де кожен суб'єкт має право на власну інтерпретацію реальності, а істина перестає бути єдиною і стає полем для постійного переговорного процесу між різними голосами та точками зору.

Актуальність теми демократії та авторитаризму в освіті та журналістиці полягає в необхідності переосмислення взаємозв'язку між владою, знанням і свободою в умовах сучасного глобалізованого суспільства. В освітньому просторі відбувається постійна боротьба між стандартами та інноваціями, між контролем і автономією, що створює нові форми влади та підкорення. Технічний прогрес і цифрові медіа сприяють як поширенню критичного мислення, так і посиленню механізмів авторитарного контролю. Освіта, яка раніше вважалася простором свободи та розвитку, дедалі частіше стає ареною для впливу політичних та економічних сил, що використовують її для закріплення своїх позицій.

Журналістика, яка прагне до розкриття істини, сьогодні часто функціонує в умовах постправди, де інформація стає товаром, а не засобом для емансипації свідомості. Медіа, як дзеркало суспільних процесів, відображають конфлікт між демократичними ідеалами вільної комунікації та авторитарними спробами контролю над інформацією. У цьому контексті освітні й медійні практики постають як інструменти не лише формування знання, але й боротьби за владу, де демократія і авторитаризм є взаємозаперечними силами, що змагаються за вплив на свідомість мас.

Освітній ландшафт, поняття яке було введено Терепишим С.О. [1], є ключовою метафорою для аналізу сучасних освітніх процесів. Освіта в демократичному суспільстві має функцію не тільки передачі знань, але й формування критичного мислення, що є важливим інструментом для боротьби з авторитарними цінностями. Цей ландшафт постає не як статична структура, а як динамічна система, що реагує на соціальні виклики, включаючи технологічні зрушення та інформаційні війни, спрямовані на контроль свідомості через медіа [1].

Згідно з постіндустріальним суспільством Деніела Белла [2], розвиток технічного порядку є основним викликом для демократичних цінностей. У контексті освіти, цей порядок може як сприяти розвитку інноваційних педагогічних практик, так і створювати небезпеку для індивідуальної свободи, якщо техніка стає інструментом авторитарного контролю. Це підтверджується прикладом інформаційної війни

в сучасній журналістиці, де маніпуляція інформацією стає ключовим механізмом авторитарних режимів [3].

У сучасному світі постправди журналістика виконує роль простору, де демократичні та авторитарні дискурси перетинаються і змагаються за домінування. Як і в освіті, медіа можуть слугувати інструментом або пригноблення, або емансипації (Фрейре [4]). Демократична журналістика має стояти на сторожі істини, однак авторитарні режими використовують її як інструмент пропаганди, що сприяє посиленню контролю над суспільством.

Пауло Фрейре підкреслює, що освіта повинна бути процесом емансипації, а не пригноблення [4]. В умовах постмодерного світу освіта стає простором для деконструкції авторитарних наративів, формування критичної свідомості та активної громадянської позиції. Освітні практики, які базуються на розвитку критичного мислення, сприяють формуванню вільних особистостей, здатних протистояти маніпулятивним впливам авторитарних структур [1].

Висновки щодо співіснування демократичних та авторитарних цінностей в освіті та журналістиці свідчать про необхідність переосмислення ролі цих інститутів у сучасному суспільстві. Освіта, як і медіа, не є нейтральними інструментами передачі знань чи інформації. Вони, радше, стають полем для ідеологічних битв, де демократія, зі своїм акцентом на критичному мисленні та свободі особистості, протистоїть авторитарним тенденціям, що прагнуть обмежити автономію індивіда та нав'язати йому стандартизовані форми мислення. У сучасному освітньому ландшафті вирішальним стає баланс між інституційними правилами та розвитком індивідуальних можливостей для вільного самовираження.

Журналістика, як простір публічної комунікації, повинна стати платформою для підтримки плюралізму думок і правди, однак вона також піддається спробам авторитарних режимів монополізувати інформаційний потік. У цьому протистоянні медіа можуть відігравати як визвольну, так і пригноблюючу роль. Сьогодні головне завдання полягає в тому, щоб обидві сфери – освіта і журналістика – залишалися інструментами для розвитку громадянської свідомості, критичного мислення та свободи, що є основою демократичного суспільства, навіть у контексті війни.

У контексті війни Росії проти України питання демократичних та авторитарних цінностей набуває нової гостроти та значення. Освіта та журналістика стають полями ідеологічної боротьби, де демократичні цінності свободи слова, критичного мислення та незалежного судження протистоять пропагандистським і авторитарним методам контролю за свідомістю громадян. Війна оголила крихкість демократичних

інститутів та поставила під загрозу вільний обмін думками і знаннями, особливо в умовах інформаційних атак та цензури з боку агресора. Водночас українське суспільство демонструє здатність до мобілізації демократичних механізмів, де освіта та медіа відіграють центральну роль у формуванні громадянського опору та національної ідентичності.

У цій боротьбі за демократію та свободу освіта та журналістика в Україні стають інструментами не лише для збереження, але й для укріплення суспільства. Українські освітні та медійні практики, адаптуючись до умов війни, показують, як можна поєднувати інноваційні підходи з національною стійкістю, протистояти інформаційній агресії та підтримувати критичне мислення у часи, коли інформація стає зброєю. Ці сфери відіграють ключову роль у збереженні демократичних цінностей в Україні, формуючи нові освітні та медійні ландшафти, які стають бар'єром на шляху авторитаризму та фундаментом для майбутнього розвитку демократичного суспільства.

Література

1. Терепищій С. О. Сучасні освітні ландшафти. К. : «Фенікс», 2016. 309 с.
2. Белл Д. Прихід постіндустріального суспільства. Сучасна зарубіжна соціальна філософія. К., 1996. С. 194–251.
3. Аджемоглу Д., Робінсон Дж. Вузкий коридор. Держави, суспільства і доля свободи. К. : Наш формат, 2022. 520 с.
4. Freire P. Pedagogy of the Oppressed. New York : Herder and Herder, 1970. 186 p.
5. Коноваленко О.С. Чому ми завалили екзамен з демократії? К., 1998.